

HATALMI JÁTSZMÁK – GEOPOLITIKAI ÁTRENDZŐDÉS NYUGAT-AFRIKÁBAN

Suha György PhD

főiskolai tanár

Wekerle Sándor Üzleti Főiskola, Budapest

suha@gambia.hu

„Ha valaki kételkedik abban, hogy a demokrácia képes Afrikában felvirágozni – jöjjön Szenegálba” – idézte az AFP Hillary Clinton július végi tizenegy napos afrikai körútjának, dakari állomásán tett kijelentését. Az amerikai külügyminiszter ugyanakkor azonnal hozzáfűzte: „A kontinensen még mindig sok az autokrata vezető, akik többet tesznek saját hatalmuk, mint polgáraik jólétének megőrzése érdekében.” Félig tele van, vagy félig üres-e az afrikai demokrácia képzeletbeli pohara – teszik fel egyre többen a költői kérdést. Nem vitás, erre problémára a nyugat-afrikai geopolitikai térkép nagyszerű példákat mutat.

Kezdjük Szenegállal, ahol Abdoulay Wade elnök tizenkét éves uralmának nála 35 évvel fiatalabb riválisa, Macky Sall vetett véget az idén márciusban tartott választásokon. Az eredeti foglalkozását tekintve mérnök-geológus politi-

kus a választások második fordulójára kiváló taktikai érzékkel tudta összefogni az ellenzéki erők látszólag szétforgácsolt választói bázisát és elérte, hogy Wade – a nyugati demokráciákban szokásos módon – a második forduló estéjén telefonon gratuláljon a győzelemhez. Szenegál negyedik elnöke a beiktatáskor azonnal ígéretet tett, hogy a jövőben senki sem tölthet két ciklusnál többet az elnöki bársonyszékben. Ilyen gesztusokhoz láthatóan nem szokott a fekete kontinens.¹

Déli szomszédként Bissau-Guinea képzeletbeli demokrácia-mutatója már nem mutat ilyen fényes képet. A világ ötödik legszegényebb államának elmúlt évtizedeit a katonai puccsok, fegyveres harcok, merényletek jellemezték. A mélyszegénységben élő lakosság gondjait a kábítószerek-kereskedelem mindent átszövő elterjedése, a korrupció általánossága fokozza. Bissau-Guinea-

 Manuel Serifo Nhamadjo. Forrás: gbissau.com

ban gyakorlatilag nem működik a közigazgatás, nincsenek szociális intézmények, nem beszélhetünk közrendről vagy általános közbiztonságról, de még csak hagyományos börtön sincs. Hatvan százalékot meghaladó írástudatlansági arány, évek óta nem fizetett köztisztviselők, kilátástalan, munkanélküli fiatalok jellemzik a guineai viszonyokat. Az ország ma már döntően a kolumbiai, venezuelai drokartellek és az általuk kiépített szállítói-terjesztői hálózat kezében van. A virtuális kormányt a parlament korábbi elnöke, Manuel Serifo Nhamadjo vezeti, aki a szenegáli elnök beiktatását követően néhány nappal, – nem meglepő módon – katonai puccsal vette át a hatalmat. Sajátos indoklásuk szerint a nemzeti hadsereg független irányítása az angolai katonákkal kialakított együttműködési megállapodás miatt veszélybe került

és a beavatkozás elkerülhetlenné vált. A helyzet kezelése érdekében Nhamadjo és hívei kiszorították a korábbi ideiglenes elnököt, Raimundo Pereirát. Az államcsínyt az Európai Unió és az ENSZ Biztonsági Tanácsa elítélte és szankciókat vezetett be a puccs irányítóival és kulcsfontosságú támogatóikkal szemben. Az ideigle-

nes elnök Rui Duarte Barros egykori pénzügyminisztert nevezte ki miniszterelnöknek, majd a politikai erők megállapodtak abban, hogy egy éven belül választásokra kerül sor a sokat szenvedett országban. Ez az ígélet kétséges eredményekkel kecsegtet, hiszen az ország függetlenségének elnyerése óta még egyetlen választott vezető sem szolgálta végig teljes hivatali idejét...

„Bissau-Guineá-ban gyakorlatilag nem működik a közigazgatás, nincsenek szociális intézmények, nem beszélhetünk közrendről vagy általános közbiztonságról, de még csak hagyományos börtön sincs.”

Valószínűleg túlzás lenne azt állítani, hogy a régióban zajló folyamatok előzmény nélküliek. Jó egy évvel korábban, kissé délebbre, az egykor jóléti államként aposztrofált Elefántcsontparton tapasztalt történések előrevetíthették a krízist. Az ottani állapotokat jellemzi, hogy az EU elefántcsontparti választási megfigyelő küldöttségének jelentését 2011 januárjában biztonsági okokból Abidjan helyett Brüsszelben tették közzé. Eszerint a választások ugyan tisztességes módon zajlottak, az EU megfigyelők ezt igazoló véleménye mégis megakadályozhatta volna, hogy a megválasztott elnök, Alassane Ouattara hatalmon maradjon. Az EU gyakorlatában a választási megfigyelő küldöttségek zárójelentését általában abban az országban teszik közzé, ahol a választások lezajlottak. Elefántcsontparton nem így történt, hiszen a választások csak elmélyítették a már meglévő politikai válságot. Ráadásul a nemzetközi közösség azt a személyt ismerte el elnökként, aki a választásokat megnyerte, de sajátos módon az országban uralkodó helyzetet továbbra is a korábbi elnök, Laurent Gbagbo tartotta ellenőrzése alatt.² Az öt éven át halogatott választásokon 85%-os lett a részvétel, azonban az emberek azonban még jobban csalódtak, mivel a választás ahelyett, hogy véget vetett volna a válságnak, csak rontott a helyzeten. A politikai válság alkotmányos válsággá nőtte ki magát. Közel száz nappal később végjátékba fordult át, Abidjan több mint egy hétig tartó ostroma után Ouattara csapatai az ENSZ helyi missziója és a francia hadsereg támogatásával letartóztatták Gbagbo elnököt. Az erőszakhullám több

ezer áldozata és a milliós menekültáradat bizonyította, hogy a hatalomátadás demokratikus módszerei helyett még mindig a fegyverek számítanak.

Napjainkban komoly visszalépésről, a demokrácia fejlődésének megtorpanásáról, a nyugat-afrikai társadalmi folyamatok kudarcáról cikkezik a szaksajtó, és erről nyilatkoznak afrikai és nyugati diplomaták egyaránt. A tendencia azért is riasztó, hiszen a térségben évtizedeken át zajló, véres polgárháborús helyszíneken, Sierra Leonében vagy Libériában biztató folyamatok indultak el. Mindkét országban átlátható választásokon, nemzetközi figyelem által övezett módon, többé-kevésbé demokratikus keretek között került sor a hatalom megszerzésére és átadására. Az afropesszimista – döntően nyugat-európai – elemzőket, think-tank-okat is meglepte, hogy az anarchiából éppen csak kilábal, évtizedeken át krízisállamnak tartott országok polgárai milyen hatalmas lelkesedéssel, őszinte ambíciókkal formálják saját jövőjüket.

Az eufória sajnos nem tartott sokáig, 2009 elején a mauritániai, guineai és a már szinte rendszeressé vált, bissau-guineai államcsínyek hatására az Afrikai Unió korábban nem alkalmazott eszközöz folyamadott, zéró toleranciát vezetett be a puccsokkal uralomra került, 'új' kormányok elismerésében. Politikai nyilatkozatban fogadták el, hogy ezek az alkotmányellenes hatalomtechnikai eszközök soha nem eredményezhetnek legitimitációt. Ezt az álláspontot későbbiekben az ENSZ Biztonsági Tanácsa is megerősítette.

A kilátásba helyezett szankciók, a fokozott politikai figyelem, a diplomá-

ciai erőfeszítések ellenére nyugat-Afrika eddig relatív stabilitást mutató államalakulatai sorra szembesültek az erőszakos hatalomátvétel módszereivel.

Nigériában bombamerényletek és más támadások következtében százak vesztették életüket a 2011 áprilisi parlamenti választások idején, bár sokak szerint a voksolás összességében békésebben zajlott, mint a korábbi évek szavazásai. Árnyalta a képet a Boko Haram iszlamista szervezet aktivizálódása, amelynek fő ideológiája a nyugati kultúrával való elvi szembenálláson alapul, kétes ismertségét mégis az abujai ENSZ Központ robbantásával vívta ki.³ A mozgalom politikai fejlődése, társadalmi beágyazottságának növekedése egybeesett a választási időszakokkal, így az egyébként is sérülékeny nigériai demokrácia hosszú időn át lassan gyógyuló sebet kapott. Bombatámadások, politikusok és civilek elleni merényletek kísérték az eseményeket, amelyek tétje az ország stabilitása

mellett a külföldi befektetők bizalmának visszaszerzése volt. Afrika legnépesebb államában, több mint egy évtizeddel a katonai kormányzat megszűnése után a választásokat Goodluck Jonathan nyerte, akinek győelmét az Afrikai Unió megfigyelői „évtizedek óta a legisztább eredménynek” ítélték.

A nemzetközi közösség számára az első meglepetést, szinte sokkot, a fél évszázados függetlenséget magáénak tudható, megbízható partnerként ismert nyugati szövetséges, Mali jelentette.

Az afrikai szocializmust, diktatúrát és demokráciát egyaránt megélt hatalmas területű, elmaradott ország pozitív megítélését elsősorban multilaterális, döntően az Afrikai Unió keretei között folytatott aktív külpolitikájának köszönhette.

1992-től Oumar Konaré elnök által megkezdett reformokat tíz évvel később utódja, a példaszerűen demokratikus választásokon győzedelmeskedő politikus, Amadou Toumani Touré folytatta.

Goodluck Jonathan Barack Obamával a 2010-es washingtoni nukleáris biztonságtól szóló csúcstalálkozón. Forrás: Sulekha.com

A demokratikus folyamatok társadalmi integrációját markánsan jelzi, hogy a kormányváltást követően Konaré-t jelölték az Afrikai Unió elnöki tisztségére. Ez a mintaértékű kontinuitás egy csapásra megtört, hiszen ebben az évben Mali kikerült a demokratikus afrikai államok sorából. A tények utólag pontosan rekonstruálhatók: Amadou Sanogo százados vezetésével márciusban államcsínyre került sor és a „Bolly” becenevet viselő, ismeretlenségből érkező, korai negyvenes éveiben járó katona megdöntötte Touré elnök évtizedes, szinte ikonikus elnöki uralmát. Külön érdekesség, hogy bár Sanogo több alkalommal is részt vett amerikai kiképzésben, – többek között katonai információk értékelését-elemzését tanulta a tengerészgyalogosok híres-hírhedt Quantico-i bázisán, majd angol nyelvi kurzuson vett részt Texasban – oktatói és előjárói nem fedeztek fel benne különösebb vezetői képességeket. Az amerikai kiképzés ténye ugyanakkor táptalajt adott számos, meg nem erősített feltételezésekhez, és sokan vontak párhuzamokat Oszama Bin Laden előlétele és a washingtoni külpolitika taktikai lépései között. A spekulációk azonban nehezen indokolhatók, hiszen a térség instabilitása kifejezetten ellentétes az amerikai geopolitikai érdekekkel. Az államcsíny közvetlen kiváltó okait kutatva, a lehetséges magyarázat túlmutat Mali határain. Már-már közhelyszerű az érvelés, miszerint a bamakói kormányzat politikai, közhatalmi súlyát az északi térségben élő tuareg népcsoport szándékai határozzák meg. Ez a ’tuareg-faktor’ az elmúlt évtizedekben a líbiai vezető, Kadhafi erőskezü

 Amadou Sanogo. Forrás: trust.org

befolyása és irányítása alatt nem jelentett közvetlen fenyegetést a mali belpolitikára, ráadásul a virtuális szaharai határok miatt Mali és Líbia közvetlenül nem is szomszédai egymásnak... A tripoli események következményeként az ENSZ jelentése szerint hozzávetőlegesen 420 ezer, döntően korábban életvitelszerűen Líbiában vendégmunkásként dolgozó, a polgárháború miatt hetek alatt menekültté váló ember hagyta el a Jamahiryát és tért vissza eredeti hazájába, Nigerbe, Mauri-

tániába és Maliba. Nincs hiteles statisztika arról, hogy kizárólag Mali esetében a líbiai káosz miatt hányan választották a kockázatos hazautat. Mértékadó becslések szerint akár százazret is elérheti azok száma, akik a visszatérés mellett döntöttek, szinte mindnyájan 20 és 40 év közötti aktív férfiak, akik különösebb képzettség nélkül, lenézett és megvetett segédmunkásként, házi-szolgaként dolgoztak Kadhafi országában. A rendszer felbomlása következtében nemcsak egzisztenciájuk szűnt meg, de a líbiai forradalmárok minden fekete-afrikaiban a gyűlölt elnök fizetett zsoldosát vélték felfedezni. A menekülés mellett nem volt tehát alternatíva azoknak, akik túléltek a véres heteket. Biztonságpolitikai elemzők felhívják a figyelmet, hogy a mali válságban a fegyvertelen, reményvesztett és megkeseredett migránsok részben a jól felfegyverzett, agresszivitásukról ismert és kiváló helyismerettel bíró tuareg csoportok befolyása alá kerültek. Ezek a helyüket gyakran változtató, gyors reagálású katonai potenciált jelentő egységek a líbiai válság haszonélvezői lettek, hiszen gyorsan és rendkívül egyszerűen jutottak fegyver- és lőszerutánpótláshoz, ide értve a legmodernebb légvédelmi rakétarendszereket, radarelhárító-berendezéseket és a korszerű kézi-fegyvereket is. Nem volt tehát meglepetés, hogy az al-Kaida észak-afrikai szárnyaként ismert terrorszervezet (Al Qaida in the Islamic Maghreb, AQIM) bővült, szimpatizánsainak száma határozottan emelkedett.

A Nyugati-Száhel övezet és a Maghreb déli térsége tehát továbbra is a nemzetközi terrorizmus által linkább

sújtott régiója maradt, ahol a fenyegettség a regionális helyzetnek köszönhetően napjainkra állandósult. A régió legfőbb kockázatát továbbra is az AQIM rendkívül kiterjedt és szofisztikált tevékenysége jelenti.

„Biztonságpolitikai elemzők felhívják a figyelmet, hogy a mali válságban a fegyvertelen, reményvesztett és megkeseredett migránsok részben a jól felfegyverzett, agresszivitásukról ismert és kiváló helyismerettel bíró tuareg csoportok befolyása alá kerültek.”

E cikk kéziratának nyomdába adásakor érkezett a hír, hogy a szervezet egyik fontos vezetőjét őrizetbe vették az algériai különleges erők. Az ország déli részén, a fővárostól 600 kilométerre, Ghardaia megyében végrehajtott akcióban három terroristát fogtak el, köztük Abderrahmane Abdou Ishak Essoufi-t, aki 1995 óta szerepelt a körözött terroristák toplistáján. Ő az AQIM jogi bizottságának a vezetője, a bölcsek nemzeti tanácsának a tagja és a szervezet első számú bírója is. Úgy tudni, hogy Essoufi rendkívül közeli munkatársa, bizalmasa Abdelmalek Droukaldnak, aki az AQIM első számú vezetőjének számít. Az akciót irányító algériai kormányzati forrás szerint az elfogással végzetes csapást mértek a terrorszervezetre. Az optimizmusra okot adó, fel-fellángoló sikerek ellenére a Száhel-zóna politikai-társadalmi realitásai – a szegénység, a gyenge központi

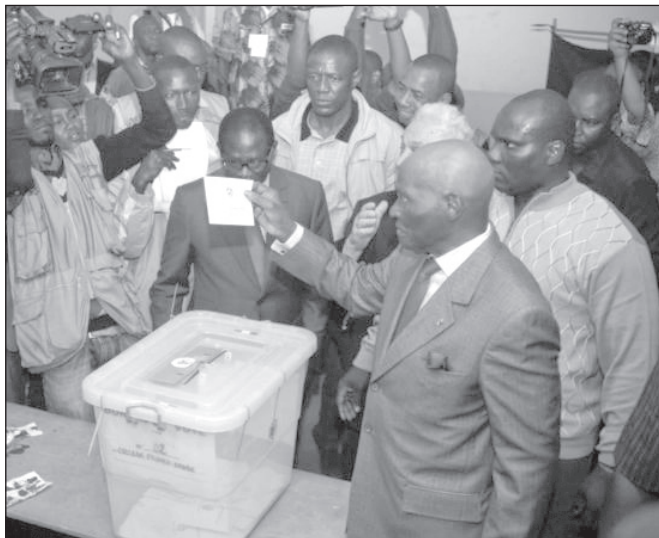
kormányzás, a korszerűtlen fegyveres erők – kedvező háttérrel teremtenek a terrorista szervezeteknek, és ezt még súlyosbítja a regionális szintű együttműködés hiánya. A terrorizmus támogatásának kedvez a történelmi gyökerű marokkói-algériai szembenállás és a nyugat-szaharai konfliktus tartós rendezetlensége is.⁴

A líbiai polgárháború, az észak-afrikai arab tavasz turbulenciája kedvezőtlenül befolyásolta a kétoldalú kapcsolatokat Algéria és Líbia között, gyengítette az Afrikai Unió kiegyensúlyozó szerepét és mindez szükségszerűen növelte az AQIM mozgásterét.

Mali esetében a puccsal eltávolított elnök nem vádolható szüklátókörséggel vagy a stratégia tervezés hiányával, hiszen Touré időben felmérte az északról jövő fenyegetettség jelentőségét és egy, a térségi béke, biztonság és fejlődés megteremtését célzó, átfogó politikai-gazdasági programot kezdeményezett. Befejezni azonban nem volt ideje, Touré két hónappal ígéretes bejelentése után, – immáron politikai menekültként – érkezett Szenegál fővárosába...

Milyen magyarázat létezhet a két szomszédos, frankofón, gazdasági potenciálját, politikai jellemzőit tekintve közel azonos ország esetében erre a hatalmas különbségre? Miért győzedelmeskedett a demokratikus gondolkodás Dakarban és mi vezethetett a fegyveres ámokfutáshoz ezer kilométerrel távolabb, Bamakóban? A kérdés összetettségét mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy Wade legitimációjának központi problémájára, miszerint lehet-e, szabad-e a szenegáli alkotmány szerint másodszor, illetve harmad-

szor indulni az elnöki bársonyszékért, nagyon komoly és regionális értelemben is biztonsági kockázatot hordozó demonstrációkon, tömegtüntetéseken keresték a válaszokat. Az utcai zavargások, az ország egész területére kiterjedő feszültségek pattanásig feszítették a belpolitikai hangulatot. 2011 végén már világszerte komoly aggodalom kísérte a szenegáli történelemet és még a mindig jól értesült párizsi diplomácia sem zárta ki teljesen a polgárháború lehetőségét. Az elefántcsontparti krízis szomorú tapasztalatainak ismeretében mindenki a legrosszabb forgatókönyvre számított. Higgadt elemzők hivatkoztak ugyan a szenegáli és elefántcsontparti politikai status quo közötti markáns különbségre (Abidjanban a választások folyamatos halogatása már önmagában feszültséget okozott), valamint Párizs és Dakar viszonylagos közelségére, de ennek ellenére a Quai d’Orsay illetékesei komolyan fontolóra vették az országban élő, közel húszezres francia közösség evakuálását. Az EU Szenegálba küldött választási megfigyelői – a diplomáciai gyakorlattal alig-alig összeegyeztethető módon – kifejezett nyomást gyakoroltak a választások lebonyolításáért felelős alkotmányos tanácsra, azzal a kéréssel, hogy nyilvánosan adjon magyarázatot arra, mi alapján döntött úgy, hogy egyesek indulhatnak a februári elnökválasztáson, mások viszont nem. Az utcai demonstrációk egyik oka ugyanis az volt, hogy a testület nem regisztrálta az elnökjelöltek között Youssou N’Dourt, a legnépszerűbb afrikai énekest, ugyanakkor a 85 éves Wade ismételt megmérettetése ellen nem gördített akadályt.

Wade harmadszor is nekifutott. Forrás: Al Jazeera

A zavargások ellenére a választások lezajlottak, a hatalom átadását már nem kísérték komolyabb tüntetések. Megállapítható tehát, hogy a kétségtelenül fejlettebb demokratikus hagyományok önmagukban nem akadályozták meg a szenegáli választópolgárok harcos, agresszív és a folyamatokra valódi befolyást gyakorló hozzáállását. A kampány karakterisztikája finoman szólva is talán 'dinamikusabb' volt a világ más részein megszokottnál, de a történelmi hagyományok és a viszonylag erős választási intézményrendszer ésszerű keretek között tartotta a demonstrálókat és a politikusokat egyaránt. Számít tehát a történelem, számított az a társadalmi attitűd, amit közkeletűen 'demokrácia-franchise'-nak nevezhetünk. A hiteles elemzéshez hozzátartozik, hogy míg Mali esetében a tuareg-kártyát kijátszották a térségi politikusok, addig ez a probléma, a líbiai események negatív hatásainak elmaradásával együtt, talán kevésbé

érintette a szenegáli közállapotokat. A térség biztonsági helyzetét várhatóan hosszú távon meghatározza majd a választások tisztaságának, átláthatóságának biztosítása, a nemzetközi közösség számára azonban szélesebb összefogás, a politikai konfliktusok megelőzésére vonatkozó stratégia kimunkálása mellett a választások technikai támogatása, felügyelete is elodázhatatlan feladat.

Jegyzetek

- 1 A kelet-afrikai térségben Tanzánia üdítő kivételnek tűnhet ezáltal. Az államalapító Julius Nyerere elnök regnálásának utolsó éveitől az eddig hatalomra jutott államfők minden alkalommal második ciklusuk végén leköszönnek, és átadják a stafétabotot a megválasztott új elnöknek. Erről is ld. részletesebben: Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebről. Pécs: Publikon Kiadó. 139. o.
- 2 Ld. A hatalmi válság részletes történetét és elemzését: Csizmadia Sándor (2011): Hatalmi válság Elefántcsontparton – Nemzeti és nemzetközi narratívák ütközése. Afrika Tanulmányok. V. évf. 1. sz. 74–84. o.
- 3 Kapcsolódóan más önszerveződő ellenállási tevékenységekről ld.: Targuba Tamás (Gacetillero): Helyi közösségek ellenállási tevékenysége Afrikában. Afrika Tanulmányok. V. évf. 4. sz. 83–97. o.
- 4 A nyugat-szaharai történelekről ld. Besenyő János (2012): A nyugat-szaharai válság. Pécs: Publikon Kiadó.